

Artikel

Opleiden tot trans-disciplinaire makers

Lukt dat nou een beetje?

De afgelopen jaren is er veel geschreven over het belang van inter- en transdisciplinariteit in het kunstonderwijs. Immers, kunstwerken manifesteren zich steeds vaker in vormen die niet meer direct herleidbaar zijn tot de discipline waarin de kunstenaar is opgeleid. Dat zien we niet alleen in tentoonstellingen waar werken thematisch en niet langer op discipline worden gerangschikt, maar ook in de variëteit van werken van individuele makers. Ook ontstaan er meer volledig hybride werken waarin disciplines überhaupt niet meer zijn te herkennen; die gaan zelfs voorbij aan het samensmelten van disciplines in wat we *crossovers* zijn gaan noemen. Dat roept de vraag op hoe we de makers van de toekomst willen opleiden. Zijn er eigenlijk nog wel vakdisciplines nodig, of moet het hbo-kunstonderwijs zich volledig inzetten op makers die zich tussen en voorbij disciplines kunnen bewegen?

Tijdens het International Film Festival Rotterdam (IFFR) 2023 presenteerde de mysterieuze producer SUBFICTION werk dat zich onttrekt aan de gekende maakvormen. Is het film, muziek, een game of theater? Deze transdisciplinaire maker illustreert een ontwikkeling die kunst-opleiders uitdaagt hun toekomstige curriculum anders in te richten. Dat gaat niet *overnight*, maar bij HKU Media is de toekomst al begonnen.

Zeven afdelingen

HKU Media is een van de negen 'Schools' van HKU, met zeven afdelingen. Vijf van de zeven richtingen binnen de School richten zich op een vrij specifieke beroepsrol of product: Animation, Illustration, Audiovisual Media, Graphic Design en Photography. De andere twee – Image, Media & Technology (IMT) en de tweejarige opleiding Digital Media – dragen dat niet expliciet uit.

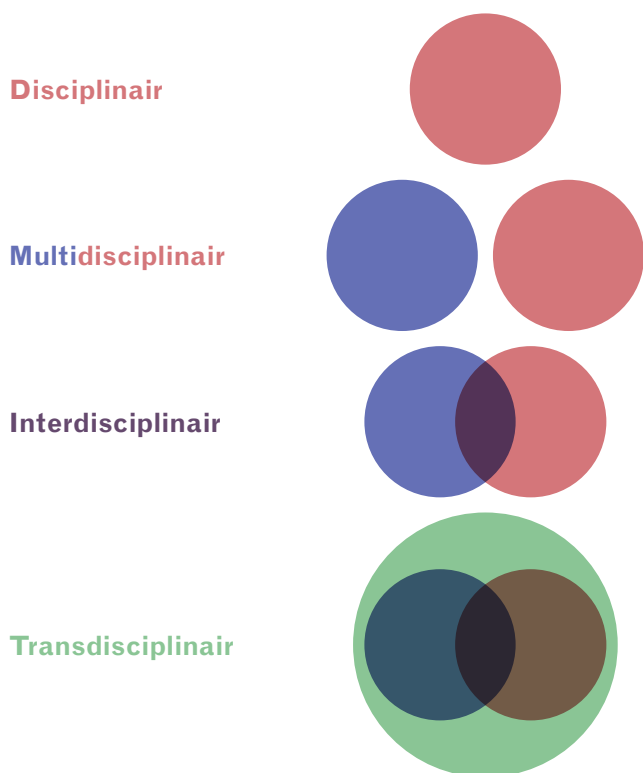
Zowel de vraag vanuit aankomende studenten als die van de beroepspraktijken waarvoor we opleiden, is al decennialang onverminderd hoog. Elk jaar melden zich ruim 2.000 studenten aan. Na de toelatingsexamens kan 14 procent daarvan daadwerkelijk starten. Al tijdens hun studie kunnen studenten aan het werk binnen hun discipline; als bijbaan bij een bureau, met een eigen studiotje of als professioneel assistent bij grote (film)producties. Uit werkgelegenheidsperspectief is er dus geen grote noodzaak om

Mir Wermuth

de afdelingen anders in te richten dan langs de lijnen van de disciplines, en is er genoeg ruimte voor interdisciplinaire makers bij IMT en Digital Media. Toch hebben we gemeend ons curriculum soms bewust monodisciplinair in te richten, en soms te sturen op transdisciplinair samenwerken.

De begrippen op een rij

Inmiddels zijn er bruikbare definities van de verschillende begrippen ontwikkeld (Huibers et al. 2012). De verschillen tussen multi-, inter- en transdisciplinair gaan vooral over de manier van samenwerken, het artistieke eindproduct en het proces dat eraan voorafgaat. De verschillen qua inbreng van disciplinekennis kunnen als volgt worden weergegeven:

Monodisciplinariteit kan worden opgevat als kennis en vaardigheden binnen een discipline, die zowel in het maakproces als in het eindwerk geen andere disciplines nodig heeft. Er is nauwelijks of geen sprake van samenwerken. Een klassiek fotograaf heeft tot en met het afdrukken

van de foto niemand anders nodig. Onze filmmakers daarentegen werken per definitie multidisciplinair: een film is het eindproduct van specialisten op camera, regie, productie, scenario, geluid, et cetera.

Bij multi-, inter- en transdisciplinaire maakvormen is de wil tot samenwerken het belangrijkste uitgangspunt, wat ook terugkomt in het doel, de werkwijze en het resultaat van het proces. Bij waarlijk transdisciplinair werken is de procesgerichtheid ook veel belangrijker dan de productgerichtheid. Het eindproduct kan daarbij zelfs een proces zelf zijn. In de resultaten van zo'n transdisciplinair werk 'is de individuele bijdrage niet (meer) zichtbaar, noch de disciplines; er zijn nieuwe werkvelden, inter- of hybride disciplines en hybride producten ontstaan' (Ibid., 19).

Een mooi voorbeeld van zo'n compleet hybride product is het werk van de mysterieuze kunstenaar SUBFICTION, die tijdens het IFFR 2023 de muziek van zijn EP *Solo* liet horen bij zijn gelijknamige film, waarin ook dans een belangrijke rol speelt. Het optreden zelf is een soort visuele game waarbij drumcomputers en synthesizers als controllers werken. Hij spreekt zelf over het maken van interactieve albums en audiovisuele, virtuele werelden waarin realiteit en fictie door elkaar lopen. Is het film, is het muziek, een game of theater? Het is in ieder geval een hybride product gemaakt vanuit interdisciplinair maken. We weten niet wie SUBFICTION is, en wat hij heeft gestudeerd, maar we weten wel dat als er een groeiende behoefte is aan dit type makers, de bestaande disciplines en Schools binnen HKU niet meer toekomstbestendig zijn. Zo ver is het echter nog niet, zoals blijkt uit de nog overwegend monodisciplinaire insteek van studenten.

Heen en weer bewegen

In het portfolio en hun motivatie waarmee aspirant-studenten toelatingsexamen doen, zien we op dit moment nog heel duidelijk monodisciplinaire fascinaties. Ze willen in Foam hun eigen foto's aan de wanden zien hangen of cartoonist worden voor *de Volkskrant*. →

Aan die monodisciplinaire passies komen we, mits voldoende talent, graag tegemoet. Tegelijkertijd moeten aspirant-studenten een open houding hebben voor andere perspectieven. Als die ontbreekt, is er geen match tussen de aspirant en HKU.

Na toelating starten studenten hun studie in de discipline waarvoor ze hebben gekozen, en daar studeren ze in principe ook in af. Ze krijgen een groot deel vakdisciplinair onderwijs, inhakend op hun eigen leervraag en de benodigde vakkennis die het werkveld anno nu vraagt. Daarnaast volgen ze direct vanaf het eerste jaar interdisciplinair onderwijs, zowel verplicht als via keuzemodules. Daarbij gaat het zowel om het samenwerken, de keuze van onderwerpen, als de realisatie van eindproducten. Ook al is er in het mediawerkveld nog geen urgente behoefte aan interdisciplinaire creatieven, wij zien zelf duidelijk meerwaarde in het opleiden van beeldmakers met een brede blik; die andere maakprocessen kunnen omarmen, en die zowel autonoom als contextgebonden werk kunnen maken. Dat scherpt namelijk ook hun vaktalent aan.

Alle bachelor-studenten volgen in hun eerste twee jaar verplicht onderling gemengd onderwijs in cultuur- en mediastudies. In workshops over beeldanalyse of narratologie is bij aanvang zowel hun manier van kijken naar beelden als hun discours daarover duidelijk verschillend per afstudeerrichting. Bij het afrondend essay moeten ze de inbreng van die andere expressievormen en visies een plek geven, waardoor ze nog beter hun eigen handschrift als beeldmaker ontwikkelen.

Aspirant-studenten moeten een open houding hebben voor andere perspectieven

Daarnaast kunnen studenten in de eerste twee studiejaar tweemaal per jaar eigen keuzes maken uit zogenoemde Skillslabs (opdoen van vaardigheden van andere Mediadisciplines) en uit HKU-brede seminars. Bij de Skillslabs wordt de kiem gelegd voor interdisciplinair werken binnen het totale Mediadomein; bij de HKU-seminars leren ze proeven aan transdisciplinair denken in een geconcentreerde tijdspanne van twee weken.

Het derde studiejaar staat volledig in het teken van persoonlijke keuzepaden. We bieden daarin sinds dit jaar minoren van één semester aan, waarbij transdisciplinair werken het uitgangspunt is, met veel aandacht voor samenwerking, vermogen tot groei en vernieuwing, omgevingsgerichtheid en kritische reflectie. Niet alle studenten kwamen hierin tot bloei, vooral door hun productgerichtheid en onderlinge botsingen in het samenwerken. Hier is dus nog duidelijk werk aan de winkel om op zijn minst een transdisciplinaire grondhouding te kunnen bewerkstelligen.

Tot slot het eindjaar. Bij de lichting die afgelopen zomer afstudeerde, had zo'n driekwart zich herkenbaar binnen de eigen richting ontwikkeld, en een kwart was niet direct herleidbaar; niet tot de eigen richting, maar vaak ook niet tot een van de andere Mediadisciplines. Door het onderwijs in te richten zoals hierboven op hoofdlijnen is geschetst, is er zowel ruimte voor de sterk getalenteerde vakspecialist die je in houding, samenwerkingsgerichtheid en reflectief vermogen veel extra's kunt bieden, als voor de aspirant-student die zich gedurende de opleiding ontwikkelt tot een hybride kunstenaar die zich zelfs ver buiten de grenzen van het mediaspectrum kan begeven.

Het visitekaartje van de startende kunstenaar

Ook na de opleiding is er nog werk te verzetten waar het de transdisciplinaire werkpraktijk betreft. De meeste alumni profileren zich op de arbeidsmarkt in de beroepsrol waarmee ze hun opleiding startten. Op hun visitekaartje staat illustrator of animator. Vrij monodisciplinair dus en ook nog vrij traditioneel qua benaming. Dit laat zich op twee manieren verklaren.

Ten eerste is een groot deel van de werkvelden waarin ze terechtkomen nog gericht op het afnemen van producten met een behoorlijk afgebakende vorm en doel. Dit is meestal het geval wanneer er sprake is van een duidelijke opdrachtgever-opdrachtnemerrelatie, of waar de distributie- en presentatievorm van het product nog vrij strikt is, zoals het geval is bij krantenfoto's, boekomslagen of omroep-producties. Het is dus in het belang van de startende beeldmaker om zich herkenbaar vanuit die bestaande disciplines en de vraag daarnaar, te positioneren.

Een werkveld dat wel expliciet op zoek is naar innovatieve makers, interdisciplinariteit of hybride producties is de meer tentoonstellingsgerichte praktijk van musea en galleries. Dit geldt ook voor opdrachtgevers die nadrukkelijk in co-creatie op zoek zijn naar oplossingen voor grote maatschappelijke uitdagingen. Die zijn heel geïnteresseerd in makers die niet begrensd worden door vakdisciplines. Dit zien we ook tijdens de opleiding vaak terug in studentprojecten die we samen doen met lokale en provinciale overheden, en ook bij organisaties als de NS.

Makersregelingen

Voor veel mediamakers zijn maaksubsidies nodig voordat hun werken gepresenteerd kunnen worden in museum of bioscoop. En daarmee komen we aan bij de tweede reden waarom onze alumni zich vaak nog traditioneel positioneren in het veld: de fondsen die deze maaksubsidies uitgeven.

De kunstregelingen van veel fondsen zijn meestal gericht op een bepaald type werk of een bepaalde discipline, zoals architectuur, vormgeving, film of letteren. Hiermee lopen kunstenaars die zich niet in die disciplines willen positioneren het risico dat hun aanvragen buiten de criteria van de fondsregeling vallen. Ik zou daarom willen pleiten voor minder product- en disciplineregelingen, maar voor veel meer talent- of makersregelingen. Die zijn er al wel, zoals de regeling Talentontwikkeling van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Maar juist die laatste sluit onze afgestudeerden van Digital Media, Photography en Audiovisual Media uit, terwijl alumni van animatie, grafisch, illustratie en IMT wél mogen aanvragen.

Uitreiking van het Keep an Eye Photography Stipendium 2022 aan Lola Beekhuijzen, 1 juli 2022. Fotografie: Ron van Ewijk

Nergens wordt vermeld wat hiervan de reden is.

Een ander instrument waarmee cultuurfondsen meer ruimte aan vernieuwing willen geven, is het instellen van regelingen met namen als transmedia of crossover. Dit zijn helaas vaak tijdelijke en kleinschalige regelingen, waardoor er weinig verandert in het totale bestel.

Maar niet getreurd, er zijn ook steeds meer goede voor-

beelden. Zo werken we nauw samen met het particuliere fonds Keep an Eye, dat creatief talent ondersteunt in zowel de beeldende als performatieve kunsten. Jaarlijks geeft het fonds stipendia aan enkele HKU-afstudeerders fotografie. Zo verstrekke het fonds dit jaar een stipendium aan Lola Beekhuijzen vanwege de interactieve performance waarop zij afstudeerde en die ver afstond van een klassieke foto-expositie: 'Lola liet ons zien hoe rijk fotografie en beeldcultuur kunnen zijn. In haar performance geeft Lola de beschouwer de mogelijkheid achter de schermen te kijken en te ervaren hoe beeld gemanipuleerd wordt. (...) Zo blijft ze grenzen verkennen om uit te vinden hoe flexibel het idee van fotografie kan zijn.'¹

Het antwoord op de vraag uit de titel is dus positief, maar het duurt nog wel even voordat de visitekaartjes in de versnipperaar kunnen. •

Literatuur

Huibers, J. (et al.) (2012) 'Begrippen en definities van interdisciplinair werken'. In: *Interdisciplinaire samenwerking gezien door masters in de kunsteducatie*, 13-22.

Noot

- 1 Tekst uit juryrapport Keep an Eye Photography Stipendium 2022, www.keepeyeye.nl/nieuws-en-media/687/hier-zijn-de-winnaars-van-de-keep-an-eye-photography-stipendia.

Mir Wermuth is directeur HKU Media